

НІЁЛЕ ЛАЎРЫНКЕНЕ

МІФ ПРА НЯБЕСНАЕ ВЯСЕЛЛЕ Ў БАЛЦКАЙ ТРАДЫЦЫІ

Інстытут літоўскай літаратуры і фальклору

Ключавыя словы: міф пра Нябеснае вяселле, Сонца, Месяц, Зарніца (Венера), балцкая міфалогія, этнаастраномія.

Артыкул прысвячаю свайму бацьку Ізідарусу Шымялёнісу (1919–2011). У 2019 г. споўнілася 100 гадоў з дня яго нараджэння. Ён нарадзіўся на тэрыторыі цяперашняй Беларусі ў в. Дубінцы (Воранаўскі р-н, недалёка ад усім вядомай в. Пелясы). Будучы журналістам, цэлае жыццё клапаціўся пра родны край і яго людзей. Пакінуў кнігу ўспамінаў пра Віленшчыну «Vilnija šimtmečio verpetuose» (2002, Вільнюс : Інстытут літоўскай літаратуры і фальклору). Віленшчына – памежны рэгіён, дзе адбываецца сімбіёз літоўскай і беларускай культур. Бацька падтрымліваў сувязі з яго даследчыкамі – Зігмасам Зінькявічусам, Алаізасам Відугірысам, Уладзімірам Тапаровым, Тамарай Суднік і інш. Ён вольна размаўляў не толькі на сваёй роднай літоўскай, але і на беларускай мове. Гэтым артыкулам я хачу працягнуць літоўска-беларускія кантакты ў сферы даследаванняў традыцыйнай культуры.

Вусная народная творчасць літоўцаў і латышоў, а таксама пісьмовыя крыніцы XVIII–XIX стст. захавалі рэлікты так званага міфа пра нябеснае вяселле. На падставе іх можна рэканструяваць контуры гэтага міфа, што даволі добра захавалася ў балцкай міфалогіі. Міф пра нябеснае вяселле пакінуў свой адбітак не толькі ў этнічных традыцыях, звязаных сваім агульным індаеўрапейскім паходжаннем, але і ў іншых архаічных культурах. Пра гэта сведчаць рэшткі міфа не толькі ў балцкай, але і ў старажытнаіндзейскай, славянскіх традыцыях, прыцягнутых тут для параўнання. Фрагменты гэтага міфа даволі добра закансерваваліся ў беларускім фальклору. Яны былі прааналізаваны ў этнаастранамічным аспекце Ц. Авіліным і ў міфалагічным кантэксце С. Санько [Авілін 2015; Санько 2011]. Абагульніўшы звесткі балцкай, усходне-, заходне- і паўднёvasлавянскай міфалогіі і фальклору па тэме нябеснага вяселля, можна аднавіць больш поўную версію гэтага міфа.

Неба для чалавека традыцыйнага грамадства ад старажытнасці было асобным светам, які ўяўляўся і разумеўся па-свойму. Бачныя на небасхіле свяцілы і розныя іх праявы – рух або іншыя працэсы – ва ўяўленні нашых продкаў асацыіраваліся з рэчаіснасцю зямнога свету. Гэта значыць, што калі Сонца, Месяц, некаторыя зоркі былі антрапамарфізаваныя, то яны і дзейнічалі, як здавалася, паводле ўзораў чалавечых паводзін і быцця. Іншымі

Прасніца. Пачатак XX ст.
Вёска Грушлаўке
(Крэцінгскі р-н).
Фотаздымак Арунаса
Бальценаса. 2019 г.

Трымальнік для ручнікоў.
Пачатак XX ст.
Фотаздымак
Арунаса Бальценаса. 2018 г.

словамі, у міфічным увасабленні неба мы бачым адбітак звычайнага зямнога ўніверсуму. Рух нябесных цел, поры іх змен у межах каляндарнага месяца звязваліся з цыкламі экзистэнцыі чалавека і суадносіліся з сацыяльнымі дачыненнямі ў зямным асяроддзі.

Сонца (літ. *Saulė*)¹ і Месяц (літ. *Mėnuo*) у міфічным мысленні ўвасабляліся як істоты рознага полу – жанчына і мужчына, якія прадстаўлялі нябесную сям'ю. Гэтыя свяцілы ўтваралі шлюбную пару, што зведала здраду Месяца з-за зоркі Зарніцы (літ. *Aušrinė*) / Вечарніцы (літ. *Vakarinė*) (Венеры). Гэта – ядро міфічнага сюжэта так званага нябеснага вяселля.

Аднаўляючы міф пра «нябеснае вяселле», мы будзем кіравацца пераважна матэрыяламі латышкага і літоўскага фальклору, які здолеў захаваць яго рэшткі, пісьмовымі крыніцамі па балцкай міфалогіі і рэлігіі, а таксама моўнымі звесткамі, прадстаўленымі ў Слоўніку літоўскай мовы.

Жаніцьба Сонца і Месяца

Пра жаніцьбу Сонца і Месяца, а таксама здраду, якую ўчыніў апошні неўзабаве пасля вяселля, мы даведваемся ад Людвіка Рэзы, прафесара Кёнігсбергскага ўніверсітэта, складальніка першага зборніка літоўскіх народных песень «*Dainos, oder Littauische Volkslieder*» («Дайны, альбо Літоўскія народныя песні», 1825), адзін з тэкстаў якога названы «*Mėnesio svodba*» («Вяселле Месяца»):

¹ У літоўскай мове слова *Saulė* «Сонца» належыць да граматычнай катэгорыі жаночага роду. – Заўвага перакл.

Mēnuo saulužē vedē Pirmā pavasareļi.	Месяц з сонейкам ажаніўся У першую вясніцу.
Saulužē anksti kēlēs, Mēnužis atsiskyrē.	Сонейка рана ўстала, Месячык адлучыўся.
Mēnuo viens vaikštīnējo, Aušrinē pamylējo.	Месяц адзін гуляў, Зарніцу пакахаў.
Perkūns, didžiai supyķēs, Jī kardu perdalījo.	Пяркунс, моцна раззлаваўшыся, Яго мячом распалавініў.
Ko saulužēs atsiskyrei? Aušrinē pamylējai? Viens naktī vaikštīnējai? [RD I 27]	Чаго ад сонейка адлучыўся? Зарніцу пакахаў? Адзін ўначы гуляў?

Праўда, дагэтуль выказваюцца сумневы наконт таго, ці не аказаў уплыў на Л. Рэзу, які даволі адвольна рэдагаваў тэксты песень, латышскі фальклор. Тым больш, што наратывы пра жаніцьбу Сонца і Месяца, адлюстраваныя ў павер'ях, паданнях і песнях, у латышскім фальклоры вядомыя вельмі шырока і маюць мноства варыянтаў¹. Таму разглядаць гэтую тэму ў большай ступені мы будзем, абапіраючыся на латышскую традыцыю. Вось адзін з гэтых тэкстаў – павер'е, у якім гаворыцца пра «нябеснае вяселле»: *Senos laikos saule precējusi mēnesi un dzemdējusi zvaigznes* [ŠmLTT 26307] 'У старыя часы сонца выйшла замуж за месяца і нарадзіла зоркі'.

Параўнайма гэты і працытаваны вышэй тэкст з апісаннем Сонца, якое паводле народных вераванняў падае Готхард Фрыдрых Стэндэр у працы «Lettische Grammatik» («Граматыка латышскай мовы», 1783):

Сонца; згодна з уяўленнямі латышоў, яно выйшла замуж за Месяца. Ад гэтага шлюбу нарадзіліся першыя зоркі. Таму ў старых латышскіх песнях мы чуем словы *Saules meitas* «Сонцавы дочки», да якіх сватаюцца *Dieva dēli* «Божыя сыны» і якія з нагоды вяселля атрымалі невялікі пасаг [BRMŠ IV, 207; параўн. з тэкстам арыгінала BRMŠ IV: 200; гл. таксама BRMŠ IV, 198, 206].

Дарэчы, апошняя крыніца больш ранняя, чым песенны зборнік Л. Рэзы «Dainos, oder Littauische Volkslieder» (1825 г.), у якім змешчана згаданая песня пра жаніцьбу Сонца і Месяца.

У літоўскай песеннай традыцыі матыў Месяца і Сонца як шлюбнай пары (бацькі і маці) даволі часты, толькі тут ён хутчэй нагадвае метафару або параўнанне². У песнях гэты вобраз мог захавацца як архетып, які цяпер звычайна

¹ Пра нябеснае вяселле ў латышскай традыцыі гл.: [Biezais 1972, 494–538]; [FFSD, 406–451].

² У этыялагічных легендах ёсць намёкі на тое, што Сонца выходзіць замуж: *Vienąkart dąsigirda varles, kad saule išeinunt až vyra* [BsTB II, 412, № 199, запісаныя 8 варыянтаў] 'Аднойчы дачуліся жабы, што сонца выйшла замуж'.

інтэрпрэтуецца як паэтычны сродак, элемент «паэтычнай творчасці», што выкарыстоўваецца для паэтызацыі. Сірата ў час вяселля скардзіцца, што замест бацькоў у яе нябесныя свяцілы:

<...> *Mėnuo tėvelis, / Mėnuo tėvelis / Dalelę skyrė; / Saulė močiutė, / Saulė močiutė / Kraitelį krovė; // Sietyns brolelis, / Sietyns brolelis / Lauku lydėjo; // Žvaigždės seselės / Žvaigždės seselės / Šalia sėdėjo* [JSD 480] ‘Месяц бацьхна, / Месяц бацьхна / Долечку даў; / Сонца матухна, / Сонца матухна / Пасаг склала; // Сітка братка, / Сітка братка / Поле праводзіў; // Зоркі сястрыцы / Зоркі сястрыцы / Побач сядзелі’;

Saulė močiutė – kraiteliui krauti, / Mėnuo tėvelis – dalalai skirti, / Žvaigždės sesutės – šali sėdėti, / Vėjas broliukas – lauku lydėti [TLIK, 70; мяст. Дукштас, Літва, зап. Ёнас Трынкунас] ‘Сонца матухна – пасаг скласці, / Месяц бацьхна – долечку даці, / Зоркі сястрыцы – побач сядзеці, / Вецер братка – поле правесці’.

А ідэалізаваныя тут бацькі параўноўваюцца з нябеснымі цэламі – Сонцам і Месяцам: *Sėde mana tėvutis, / Čiuto, čiuto, // Kai danguoje mėnuolis / Čiuto, čiuto* <...> // *Sėde mana močiutė, / Čiuto, čiuto, // Kai danguoje saulė, / Čiuto, čiuto* [SIS 622; гл. таксама SIS 623, 625] ‘Сядзеў мой татка, / Чута, чута, // Як на небе месяц / Чута, чута <...> // Сядзела мая матуля, / Чута, чута, // Як на небе сонца, / Чута, чута’. Сюжэты такога тыпу – уяўленне нябесных цел бацькамі (у міфапаэтычным сэнсе) або ўзвышэнне бацькоў у якасці нябесных свяціл – характэрныя для вясельных, сіроцкіх і каляндарных песень.

У загадках Сонца і Месяц таксама могуць утвараць пару: *Ėjau naktį, pamėčiau sagtį, mėnuo rado, saulė pagavo. – Rasa* [LMD I 231/24; запісана каля 350 варыянтаў] ‘Ехаў ўначы, згубіў спражку, месяц знайшоў, сонца спаймала. – Раса’; *Močia pasislepia – tėvas pasirodo. – Saulė ir mėnuo* [LTR 3507/231, запісаныя 33 варыянты] ‘Маці хаваецца – бацька з’яўляецца. – Сонца і месяц’. К. Г. Юнг, які разглядаў Сонца і Месяц з пункту гледжання псіхааналізу, акрэсліў іх як аб’екты духоўнай спадчыны чалавецтва і вызначыў у якасці боскага эквіваленту архетыпа бацькоў, які мае вялізную псіхічную моц [Jung 1990, 369]. Таму канцэпт Сонца і Месяца як бацькоў у літоўскім фальклоры, відаць, з’яўляецца рудыментам архаічнага першавобраза.

Палякі, балгары таксама ўяўлялі, што Сонца і Месяц – гэта сужэнцы [Белова, Толстая 2004, 144]. У беларусаў гэтыя свяцілы асацыіраваліся з шлюбнай парай: у вясельных песнях нявеста параўноўваецца з Сонцам, а малады – з Месяцам [Санько 2011, 301–302].

У некаторых літоўскіх песнях пазначаецца канкрэтнае бацькоўства Месяца. Ён можа быць названы «бацькам» зоркі Вечарніцы (Венеры):

Vakarinė žvaigždėlė / Visą dangų išvaikščiojo, // Visą dangų išvaikščiojo / Ir pas mėnulį sustojo: // – Oi mėnuli, oi tėveli, / Aš šią naktį tai dėl tavęs / O jau rytoj dėl saulelės, // Debesėliais apsileidus. / Skaudum lietum apsiliejus. <...> [LTt I 75] ‘Вечарніца-зорачка / Усё неба абышла, // Усё неба абышла / І ў месяца спынілася: // – Ой месяцу, ой татка, / Я ў гэту ночку то дзеля цябе / А ўжо заўтра дзеля сонейка, // На хмарках спусцілася. / Пранізлівым дажджом аблілася. <...>¹.

¹ Гэта жніўная песня D 592, запісаныя 6 яе варыянтаў. Параўн. гэтую песню з жніўнай песняй пра зорачку Вечарніцу, якая «цячэ-бяжыць» праз неба, запрашаючы ўсе зорачкі, апрача толькі «светлага месяца» [LTt I 61; D 441, запісана 10 варыянтаў].

На першы погляд здаецца, што *месяц* у якасці *татачкі* тут выступае толькі як паэтычны сродак, але ведаючы, што ў латышскіх песнях Венера, альбо зорка Вечарніца / Зарніца, завецца Сонцавай дачкой (*Saules meita*), а таксама маючы на ўвазе, што Сонца і Месяц – гэта сужэнцы, дзеці якіх – зоркі, паўстае думка пра апошняга, паводле колішняга міфічнага разумення, як пра бацьку гэтай зоркі. Пра гэта сведчыць і адна казка, запісаная Юозасам Айдулісам у 1935 г. у ваколіцах в. Рымшы (Браслаўскі павет), у якой Месяц выступае бацькам дзяўчыны (Зарніцы), якая выйшла з мора [LTR 724/91]¹. Дарэчы, Зарніца ў многіх з прааналізаваных тэкстаў паўстае прыгожай дзяўчынай, якая існуе ў моры, ці проста як зорка, што сядзе за вялікія воды. Напрыклад: *Nu, o kurī metā nepasirodo Aušrinē žvaigždē ir nepateka, nu, tei seniejai sako: «Kada ana jau leidosi ī vakarus už vandenų didelių» <...>* [DPSO, 163; параўн. LTR 10a/68; LTR 10b/157] ‘Ну, а калі пэўны час не з’яўляецца зорка Зарніца і не ўзыходзіць, ну, то старыя тады кажуць: «Калі яна ўжо садзіцца на захад за вялікія воды» <...>’. У мора звычайна сядзе і Сонца, таму нічога дзіўнага, што яго дачка Зарніца таксама суадносіцца з водамі. Гэта – асяроддзе прабывання гэтых свяціл у цёмны перыяд сутак. Апрача таго, у некаторых загадках начное неба кадзіруецца як мора, у якім «плавае» сузор’е Сітца: *Vidury marių virkščių saujelė. – Sietynas* [LTR 3538/241; запісана 24 варыянты] ‘Пасярэдзіне мора жменя стрыжняў. – Сітца’.

Узаемадачынненні паміж Месяцам і Сонцам даволі складаныя. Яны – не толькі сужэнцы, але і, магчыма, брат і сястра. У літоўцаў Месяц можа называцца братам Сонца ці больш дакладна – *Saulabroliu* ‘Сонцабратам’:

Rytuose priešais saulę spoksojo mėnuo saulabrolis, išblyškęs, tartumi nusigandęs ‘На ўсходзе насупраць сонца зыркае месяц-сонцабрат, бляклы, нібыта спалохаўшыся; *Patekės saulabrolis, kol mes čia padarysma* ‘Узідзе сонцабрат, пакуль мы тут зробім; *Tu dirbi, kol saulābrolis pateka* ‘Ты працуеш, пакуль сонцабрат узыходзіць’ [LKŽe, saulabrolis];

Kad saulė nusėdo, tai saulės brōlis šviečia ‘Як сонца сядзе, то сонцаў брат свеціць; *Cigonas sako: – Aš pjausiu su saulės brōliu* ‘Цыган кажа: – Я буду касіць з братам сонца [месяцам. – Н. Л.]’ [LKŽe: saulė; гл. таксама Razauskas 2011a, 133–134].

Такое разуменне Сонца і Месяца – архаічнае і шырока вядомае ў свеце. Скажам, паўднёвыя славяне – балгары, македонцы, сербы – таксама лічаць Месяц братам Сонца [Кулишић, Петровић, Пантелић 1970, 213; Белова, Толстая 2004, 144]. У беларусаў існуюць павер’і пра сваяцтва Месяца і Сонца [Авілін 2015, 231]. Калі Сонца і Месяц звязаныя крэўнымі сувязямі, і да таго ж яшчэ лічацца і шлюбнай парай, то гэта значыць, што паміж імі быў інцэст. Падобныя рэчы можна знайсці і ў далёкіх нам традыцыях. Гэтак у міфах амерыканскіх індзейцаў паміж Месяцам і ягонай сястрой, якая звычайна асацыіруецца з Сонцам, таксама існуе інцэстная сувязь [FWSD, 745]. Увогуле ў старажытных міфалагічных традыцыях паміж багамі і боскімі істотамі быў

¹ Паводле казкі, дзяўчына, што выходзіць з мора, сведчыць: «Мой бацька – Месяц». Ён мусіць яе ашчаслівіць перад вяселлем [LTR 724/91].

магчымы інцэст. Такія сувязі звязваюць егіпецкую багіню плоднасці Ізіду з богам замагільнага свету Асірысам, якія лічацца не толькі сужэнцамі, але і парай брат-сястра. Германскія Фрэя і Фрэйр, прадстаўнікі пакалення ванаў – найстаражытнейшых багоў, звязаных з плоднасцю, земляробствам, – таксама былі і сужэнцамі, і сястрой ды братам [Simek 1984, 107].

Такім чынам, вобразы Месяца як сужэнца альбо бацькі, а Сонца як ягонага партнёра альбо маці засведчаны ў шматлікіх прыкладах вуснай народнай творчасці літоўцаў і латышоў – не толькі ў творах чыста нябеснай тэматыкі, але і ў такіх тэкстах, дзе людзі суадносяцца з нябеснымі цэламі. Гэтыя вобразы глыбока і трывала ўкараніліся ў міфічнай карціне свету балтаў.

Здрада Месяца Сонцу

На падставе літоўскіх і латышскіх фальклорных наратываў можна аднавіць сюжэт здрады Месяца, персаніфікаванага міфічнага героя – акалічнасці і прычыны той падзеі. Сама прыродная рэалія і адпаведныя латышскія паданні даюць магчымасць сцісла ахарактарызаваць сутнасць гэтага здарэння. Усё гэта звязана з астранамічнымі з’явамі на небасхіле. Добра вядома, што на ўсходзе і захадзе перад узыходам або заходам Сонца на небе з’яўляецца зорка Зарніца/Вечарніца¹. Як можна меркаваць па фальклорных тэкстах, за ёй назірае Месяц, і гэтая зорка на небасхіле пакідае ў яго моцнае ўражанне. Тым больш што яна – незямной прыгажосці, якая вынікае, імаверна, з яе нябеснага і незвычайнага паходжання². Пасля яе нараджэння, як апавядаецца, Сонца тры дні не ўзыходзіць, бо, паводле яго словаў:

Vidury marių yra mergiotė, vardu Alena. Ana ažu mani daug gražesna ir skaistesna, tai aš an jį ažižiūrėjau ir nepaspėjau tris dienas užtekėt [LTR 10a/68] ‘Пасярод мора ёсць дзяўчына, на імя Алена. Яна за мяне нашмат прыгажэйшая і яснішая, дык я на яе заглязелася і не паспела тры дні ўзысці’. Параўн.: *mariose yra kita merga už mane galingesnė. Kai ji vakare išsikelia iš marių, aš tada turiu nusileisti* [LTR 10b/157; гл. таксама Vėlius 1994, 121] ‘у моры ёсць іншая дзяўчына за мяне больш магутная. Калі яна ўвечары ўздымаецца з мора, я тады мушу сядзець’.

¹ Часам у народных павер’ях Зарніца/Зара і Вечарніца вылучаюцца як дзве асобныя зоркі: *Aušros žvaigždė – kuri pirm saulės spindulio užteka* [DSPSO, 103] ‘Зорка Зарніца – каторая з першым промнем сонца ўзыходзіць’; *Yra Vakarinė žvaigždė, kuri po saulės nusileidimo baltai šviečia, žiba* [DSPSO: 103] ‘Ёсць зорка Вечарніца, якая пасля заходу сонца белым свеціць, ззяе’.

² У літоўскай вуснай традыцыі і пісьмовых крыніцах захаваліся выказванні пра дачку Сонца, яе незвычайную прыгажосць: *Graži kaip saulės duktė* ‘Прыгожая як дачка сонца’; *Nei saulės duktė jam negal įtikti* ‘Нават сонцава дачка яму не можа дагадзіць’; *Tikrai yra ji saulės kūdikėlis, jos laiminama, josios šventinama* ‘Сапраўды яна сонцава дзіцятка, ім дабраславёная, ім асвечаная’ [LKŽe: saulė]. Апісаная этнографам XIX ст. Л. А. Юцэвічам «каралева», упрыгожаная нябеснымі свяціламі, таксама, напэўна, Зарніца: «Пад гэтай назвай народ наш разумее істоту, якая ўладарыць над нябеснымі свяціламі. Гэта маладая дзяўчына незвычайнай прыгажосці, галаву якой аздабляе сонца, носіць на сабе вышыты зоркамі плашч, каторы зашпіляецца на плячы зашпількай з месяцам пасярэдзіне. Усмешка ейная – гэта ранішняя зара, слёзы – гэта брыльянты. Калі дождж ідзе, а сонца свеціць, людзі звычайна гавораць: *Каралева плача*» [Juševičius 1959: 78–79].

Зарніца ў казках называецца яшчэ і «другім сонцам». У адной казцы гаворыцца пра брата Юозапаса, якому ў вачах усё здаваліся два сонцы і, у рэшце рэшт, ён ідзе па свеце шукаць тое другое сонца. Сустрэўшы вятры, ён пытаецца: – *Ar nematēt kur antros saulės?* [DSPSO, 310, № 99] ‘Ці не бачылі дзе другое сонца?’ Паўночны вецер яму адказвае: – *Tai ne saulė. Aš šiandien buvau ir mačiau. Yra pana ant marių salos, turi dvarą, su tokiais plaukais kaip saulė.* [DSPSO, 310, № 99] ‘Гэта не сонца. Я сёння быў і бачыў. Ёсць панна на выспе марской, мае двор, у яе такія валасы як у сонца’¹. Такім чынам, Зарніца лічыцца дваініком Сонца, напэўна, не толькі таму, што з’яўляецца дачкой апошняга, але і дзеля незвычайнай прыгажосці, падабенства з сонцам («у яе такія валасы як у сонца»), ззяння на небе. Апрача таго, яна робіцца канкурэнткай сваёй маці яшчэ ў адным выпадку².

Як можна меркаваць з латышкага фальклору, сужэнец Сонца Месяц не вытрымлівае выпрабаванняў абставінамі, якія складваюцца на небе. Ён бачыць зорку, якая ўсё з’яўляецца па вечарах у прыцемках і зранку на досвітку, і ўлюбляецца ў яе. Так утвараецца складаны любоўны трохкутнік паміж Сонцам, Месяцам і Зарніцай. У нябесным свеце адбываюцца падобныя рэчы, што і на зямлі. Вось адно латышкае паданне, якое якраз адлюстроўвае ўзаемадачынненні згаданых нябесных свяцілаў:

Viņos laikos Mēness apprecējis Sauli. Viņi piedzīvojuši daudz bērnu: visas zvaigznes. Bet vienreiz Mēness palicis neuzticams: sācis mīlināties ar Rīta zvaigzni. Nu Saule sanīdusies ar savu vīru un pavēlējusi Rīta zvaigznei arvien viņas tuvumā uzturēties [ЛТТ, 36] ‘У старыя часы Месяц ажаніўся з Сонцам. Яны нажылі шмат дзяцей: усе зоркі. Але аднойчы Месяц стаў няверны: пачаў кахацца з Ранішняй зоркай. Сонца разлавалася на свайго мужа і загадала Ранішняй зорцы быць заўсёды побач з ім’.

Дарэчы, тут вельмі ясна сказана, што Месяц зачараваўся менавіта Ранішняй зоркай (*Rīta zvaigzne*). Прыгажуня зорка Зарніца, як трапна яе ахарактарызаваў Дэйнюс Разаўскас, у літоўскай свядомасці робіцца «архетыпічным правобразам каханай і жаданай нявесты» [Razauskas 2011, 21]. М. Гімбутас надзяліла яе тытулам балцкай «багіні каханья» [Gimbutienė 1985, 165]. Не толькі Зарніца, але ўвогуле дачынненні Месяца з гэтай зоркай робяцца архетыпічным прыкладам каханья, якое праяўляецца паміж абагаўлёнымі нябеснымі свяціламі. Праўда, гэтае каханне, як сведчыць сюжэт рэканструяванага міфа, супярэчыць існуючым сацыяльным нормам і заканчваецца трагічна.

¹ Крыху трансфармаваныя сляды правобраза Зарніцы сустракаюцца ў казках. З гэтым або іншымі нябеснымі вобразамі неабходна звязваць герояў, выгляд якіх пазначаны знакам Сонца і Месяца: *yra pana ant marių – saulė kaktoj, o mėnuo pakaušij* [BsTB IV, 313, № 154; ATU 550] ‘ёсць панна на моры – сонца на ілбе, а месяц на патыліцы’. Альбо гаворыцца, што жаніх жэніцца на «сонцавай дзяўчыне» з касой, «такой светлай, як месяц», якая разам з іншымі «паннамі» пасля заходу сонца «ўздымаецца з мора, скочыць уверх, ловячы сонечныя промні» [DSPSO, 77–78, № 8; ATU 531+1119]. Яшчэ ў адной казцы згадваецца «сястра сонца» [BsTB VIII, 53, № 19; ATU 313 H*].

² Гл. інтэрпрэтацыю двух сонцаў у кантэксце цытаванай казкі: [Greimas 1990, 113–117].

У адным з латышскіх паданняў гаворыцца, што Месяц прыходзіць да дому Сонца сватацца да ягонай дачкі, але маці на гэта рэагуе злосна і рэзка, адмаўляючы ў ягонай просьбе і выпраўляючы з свайго замка:

Mēness gribējis precēt Saules metu. Apsedlojis kumeļu un jājis precībās. Nojājis pie Saules namdurvim. Saule iznākusi un ievedusi to Saules pilī. Mēness aprunājis, bet Saule šā lūgumu noraidījusi, teikdama: «Ej un rādi citiem gaismu, nemaisies pa manu pili!» Mēness, to dzirdēdams, raudādams apgriezies un gājis projām. Viņa asaras esot zvaigznes [LTT, 36–37]

‘Месяц хацеў ажаніцца з дачкой Сонца. Асядлаў каня і паехаў сватацца. Прыскакаў да дзвярэй дома Сонца. Сонца выйшла і завяло яго ў замак Сонца. Месяц казаў, але Сонца адхіліла яго просьбу, кажучы: «Ідзі і свяці іншым, не мяшайся ў маім замку!» Пачуўшы гэта, месяц, рыдаючы, павярнуўся і сышоў прэч. Ягоныя слёзы – гэта зоры’.

Гэты тэкст цікавы яшчэ і таму, што тут выкарыстоўваецца паняцце «замак Сонца», які, натуральна, узвышаецца на небе. Замак Сонца (*Saules pils*) – рэалія міфічнага зместу, звязаная з уяўленнем аб нябесным свеце і яго свяцілах¹. Апрача таго, як бачым, разуменне зорак у латышскім апавядальным фальклоры можа быць рознае: гэта – не толькі дзеці Сонца і Месяца, але і, як сведчыць апошняя цытата, яны могуць быць і слязьмі Месяца.

Існуюць і сюжэты пашыранага зместу, якія адлюстроўваюць дачыненні паміж Сонцам і Месяцам: жаніцьбу гэтых нябесных свяціл, іх шчаслівае сужыццё, спакойны лад якога перапыняе нявернасць аднаго з іх:

Vecumvecos laikos mīļā Saulīte apņēmusi spožo Mēnesi. Ilgi sadzīvojuši laimīgi, nešķīrami: reizē gājuši gulēt, reizē cēlušies, piedzīvojuši arīdzen daudz bērnu: zvaigzdes pie debesīm. Bet te vienu jauku rītu Saulīte pamodusies apmanis: vīra nav. Sāks uzlūkot šo, celdamās rītiem agrāki kā līdz šim, atron: Mēness neuzticams palicis, ielūkojis Saules meitu, Ausekļa saderināto līgavu. <...> Sirds Saulītei iedegusies, kampusi asu zobenu, sakarājuši neuzticamo vīru gabalu gabalos. <...> Tāpēc Mēness vēl tagad bieži vien parādās nevis vesels, bet it kā pārcirsts. Tomēr no tā laika Mēness ir un paliek nebēdnis: ik vakaru, tikko sieva apgūlusies, klusiņām ceļas augšā, iet mīļāko aplūkot. Saulīte turpretim aiz greisirdības nopūlas savai meitai tuvumā palikt [LPT XIII, 216, № 2].

‘У старадаўнія часы Сонейка выйшла замуж за зіхатлівага Месяца. Доўга яны жылі шчаслівыя, неразлучныя: разам ішлі спаць, разам падымаліся. Дачкаліся шмат дзяцей – зорак на небе. Але адной прыгожаю раніцаю Сонейка, прачнуўшыся, заўважыла: няма мужа. Пачало за ім назіраць па раніцах, устаючы раней чым дагэтуль, і зразумела – Месяц стаў няверны, заглядзеўся на дачку Сонца, заручаную з Аўсеклісам нявесту. <...> Успыхнула сэрца ў Сонейка, схпілася яно за востры меч, пасекла нявернага мужа на дробныя кавалкі. <...> Таму Месяц яшчэ і цяпер часта з’яўляецца няпоўны, нібы падзелены. Аднак з таго часу Месяц так і застаўся легкадумны. Кожны вечар, як толькі жонка кладзецца спаць, ціха ўстае і ідзе наведаць каханую. Між тым Сонейка раўнуючы і з журботай імкнулася быць блізка да дачкі’.

¹ У адной казцы расказваецца, што Месяц на небе таксама мае двор і «палац» [LTR 724/91].

Як сведчыць сюжэт падання, тут Сонца паводзіць сябе вельмі рашуча – рассякае нявернага мужа вострым мячом. Такім чынам тлумачыцца этыялогія няпоўнага, падзеленага Месяца і чаму гэтае свяціла пастаянна змяняецца, пераходзіць з адной фазы ў другую. Змены фаз Месяца ад поўні да ветаха звязваюцца з каханнем Месяца да Зарніцы і ў адным апавяданні пра гару Аўшрыне ў Шылальскім раёне Літвы, якое было запісана ў 1973 г. В. Статкявічусам:

Un to kalna senų senovėj žmonys meldavos, Aušrinei aukas degydava, iš jos laimės prašydava. Kai pradėdava aušti, čia nusileisdava Aušrini žvaigždė i palaimindava maldininkus. Ji buvo didelia graži. I pamati jin Mėnesis, i pradėji kas rykmetį žiūrėti i anun. O patekėjus Sauli pamati Mėnesį bemylūjint Aušrinę. Ka parpyka, kam jos pats užmirša sava pačią i svetimai meilinas, i pasiunti Perkūną. Tas ka trinki mėnesiū par galvą i paverti i delčią. Tap i pasibengi nalaiminga anų meili. Vistyk Aušrini aplunka tan mūsų kalną, apšvyt jin, ka malonu žiūrėti [Vaitkevičienė, Vaitkevičius 1996, 175].

‘На той гары ў старыя часы людзі маліліся, палілі ахвяры для Аўшрыне, прасілі ў яе шчасця. Як пачынала світаць, сюды спускалася зорка Аўшрыне і дабраслаўляла малельшычкаў. Яна была вельмі прыгожая. І пабачыў яе Месяц, і пачаў штورانіцу заглядацца на яе. А як узышло Сонца, то яно пабачыла Месяц, замілаваны ў Аўшрыне. Як разлуецца, што яе муж забыўся пра сваю жонку і з чужой мілуецца, і паслала Пяркунаса. Той як лясне месяцу па галаве і ператварыў яго ў ветах. Так і скончылася іхняе няшчаснае каханне. Усё роўна Аўшрыне наведвае гэтую нашу гару, асвячае яе, аж прыемна глядзець’.

Апрача гэтага апавядання, існуюць таксама іншыя наратывы, што адлюстроўваюць аналізаваны міф нябеснага вяселля, якія былі запісаныя ва ўсходняй Літве, у Тракайскім раёне, і апублікаваныя Ё. Балісам:

Pasakoja, kad kitados Saulė ir Mėnuo labai gerai gyveno. Jie eidavo drauge pasivaikščioti ir viens kitą mylėjo. Vieną kartą Mėnuo išėjo pasivaikščioti vienas ir susitiko Aušrinę. Saulė ant Mėnulio labai užpyko, todėl vos Mėnulis pasirodo, Saulė pasislepia ‘Расказваюць, што калісьці Сонца і Месяц вельмі добра жылі. Яны хадзілі разам гуляць і адзін аднаго кахалі. Аднаго разу Месяц пайшоў пагуляць адзін і сустрэў Зарніцу. Сонца на Месяц вельмі раззлавалася, таму як толькі Месяц з’яўляецца, Сонца хаваецца’;

Šiaip jie gyvena geruoju, bet kai Mėnulis pradeda vilioti Aušrinę, Saulė supyksta ir jį arpleidžia. Jis vienas likęs klaidžioja visą tamsią naktį ‘Так яны жывуць добра, але калі Месяц пачынае спакушаць Зарніцу, Сонца злуецца і яго пакідае. Ён, застаўшыся адзін, блукае ўсю цёмную ноч’ [BITD, 9; гл. таксама Razauskas 2011, 18].

Пране Дундулене сюжэт здрады Месяца тлумачыць з’явай, якую людзі назіраюць на небе з даўніх часоў – пачаткам трэцяй фазы Месяца (бел. дыял. «рушанне». – *Пер.*). Рушанне (па-літоўску «*radaužos*»¹, альбо «*paraižos*»²) – перыяд часу паміж поўняй і пачаткам сходу месяца [LKŽe: *radaužos; paraižos*]. «У народзе кажуць, што тады Сонца схапіла Месяц, які кахаўся з Зарніцай,

¹ Даслоўна «пабіццё». – *Заўвага перакл.*

² Даслоўна «парэзы». – *Заўвага перакл.*

і за гэта яго збіла <...>. Пасля збіцця Месяц не паказваецца, вечары робяцца маркотнымі і цёмнымі. Трэба адзначыць, што дзукі словам «*padaužos*» называюць не толькі збіццё Месяца, але і калі жонка збівае мужа за парушаную ім вернасць (запісаў Ё. Райцялайціс у 1917 г.)» [Dundulienė 1988, 72–73; гл. таксама Razauskas 2011, 21]. Насамрэч тэрміны *padaužos/paraižos*, якія ўжываюцца ў народнай астраноміі, вызначаны для абазначэння прамежкаў часу, калі змяняюцца квадры Месяца ад поўні да ветаха. І хоць *padaužos* (або *paraižos*) у цытаваных паданнях і песнях не згадваюцца, гэтая з’ява, якую людзі здаўна назіраюць на небасхіле, магла быць адлюстравана і ў вуснай народнай творчасці.

Жаніцьба дачкі Сонца, альбо Зарніцы

У літоўскім і латышскім фальклоры вядома пра два вяселлі Месяца або жаніцьбы, якія ўжо адбыліся: у адным выпадку – з Сонцам [RD I 27; ŠmLTT 26307; LTT: 36], у іншым – з ягонай дачкой [BDS 34047-1; LTdz 8194]. Другое вяселле, відаць, адбылося ўжо пасля таго, як Месяц здрадзіў першай жонцы Сонцу і заглядзеўся на Зарніцу. У латышскім фальклоры зорка Зарніца/Вечарніца (Венера), як ужо згадвалася, лічыцца дачкой Сонца (*Saules meita*), такое тлумачэнне яе сутнасці дае адна з версій інтэрпрэтацыі гэтага свяціла [ME, 218]¹. Пра тое, што Сонца мае дачку, клапаціцца пра яе на небе як пра істоту каралеўскага паходжання, гаворыцца ў латышскім апавадальным і песенным фальклоры: *Aiz kalniņa ezeriņš, / Aiz ezera ozoliņš, / Tur Saulite savai meitai / Zelta kroni darināja* [BDS 33743-2] ‘За горкай азярцо, / За возерам дубок, / Там Сонейка сваёй дачцэ / Рабіла залатую карону’ [гл. паданні ў LTT, 36–37].

Сонца звязанае з зоркамі сваяцкімі сувязямі, як маці з дочкамі, і ў літоўскім фальклоры. У адной вясельнай песні-сутарціне спяваецца пра Сонца, якое ўзыходзіць у суправаджэнні зорак. Яно даглядае сваіх спадарожніц і пачынае непакоіцца, калі адной з іх, а менавіта Ранішняй зорачкі, не бачыць на небе. Але неўзабаве, убачыўшы яе, пытаецца, дзе ж яна была:

<...> – *Atsigrižk, saulala, / Dobiliau. // Beg visos žvaigždeles, / Dobiliau? // – Visos, kaip ne visos, / Dobiliau. // Da vienos nėra, / Dobiliau. // Da vienos nėra, / Dobiliau, // Žvaigždelas rytines / Dobiliau. // Kur buvai, žvagždela, // Dobiliau? // Kur tu uliavojai / Dobilio? // – Buvau, ašan buvau, / Dobiliau, // Rinkau saulai vietelį, / Dobiliau <...>* [SIS II 845] ‘<...> – Павярніся, сонейка, / Дабіляў². // Ці ўсе зорачкі, / Дабіляў? // – Усе, але не ўсе, / Дабіляў. // Ды адной няма, / Дабіляў. // Ды адной няма, / Дабіляў, // Зорачкі ранішняй / Дабіляў. // Дзе была, зорачка, // Дабіляў? // Дзе ты гуляла / Дабілё? // – Была, я была, / Дабіляў, // Выбірала сонцу месцейка, / Дабіляў <...>’.

Між тым Зарніца і яе адмена Вечарніца, як і належыць дачцэ, апякуецца сваёй маці, раніцай запальвае агонь для Сонца, па вечарах расцілае яму пасцель:

¹ На падставе матэрыялаў латышскіх песень многія каментатары міфа пра «нябеснае вяселле» лічаць зоркай Зарніцай / Вечарніцай і Аўсекліса, які таксама можа быць адным з жаніхоў дачкі Сонца [гл. Biezais 1972, 496–497, 517; ME, 16].

² Папулярны ў літоўскіх песнях рэфрэн «дабіляў», «дабілё» (ад літ. *dobilas* «канюшына»).

<...> – *Miela saulyte, dievo dukryte, / Kas rytais vakarėliais / Prakūrė tau ugnelę? / Tau klojo patalėlį? // – Aušrinė, vakarinė: / Aušrinė ugnį prakūrė, / Vakarinė patalq klojo. / Daug mano giminėlės, / Daug mano dovanėlių* [RD I 78] ‘– Мілае сонейка, божая дачушка, / Хто раніцай вечарам / Запаліў табе агеньчык? / Табе разаслаў пасцель? // – Зарніца, вечарніца: / Зарніца агонь запаліла, / Вечарніца пасцель сцяліла. / Шмат маіх родненькіх, / Шмат маіх падарункаў’.

Дачка Сонца – персанаж казак пэўнага тыпу сюжэтаў [ATU 313E*]. У іх расказваецца пра дачку Сонца, што жыве ў «падземлі». Там яе сустракае адна дзяўчына і праводзіць у наземны свет. Дачка Сонца выходзіць замуж за брата той дзяўчыны, што знайшла яе ў падземлі [напр., LTR 2786/326].

У латышоў вядомыя песні пра тое, як Месяц заляцаецца да дачкі Сонца, якая як адна з зорак (а зоркі, як ужо згадвалася, паводле некаторых павер’яў і паданняў – гэта дзеці Сонца і Месяца), імаверна, з’яўляецца дачкой яго самога: *Mēnesits agri lēca, / Saules meitu gribedams; / Lec, Saulite, pati agri, / Nedod meitu Mēnešam* [BDS 33745-1] ‘Месяц рана ўзышоў, / Жадаючы дачку Сонца, / Узыдзі, Сонейка, сама рана, / Не дай дачкі Месяцу.’¹

Такім чынам, другая жаніцьба Месяца адбываецца з дачкой Сонца. У латышскіх песнях гаворыцца пра тое, як спраўляюць гэтае вяселле: якая світа ў маладых, хто ў ёй прымае ўдзел, як прыбывае яшчэ адзін нябесны персанаж – гнеўны Перкуонс, і пасля таго, як ён вярхом заяджае праз вароты, лупіць у залатую яблыню або дуб [LTdz 8193, 8194; Biezais 1972, 494–513]. Вось адзін з прыкладаў:

Mēness ņēma Saules meitu,
Pērkons jāja panākstōs.
Pa vārtiemi iejājoti
Nosper zelta ābeliti.
Trīs gadiņi Saule raud,
Zelta zarus lasidama.
[BDS 34047-3]
‘Месяц узяў дачку Сонца,
Перкуонс едзе конна з дружкамі.
Праз вароты едучы,
Ударыў залатую яблыньку.
Тры гадкі Сонца плакала,
Збіраючы залатыя галінкі.

¹ Згодна з тлумачэннем С. Санько, як вынікае з беларускага фальклору, паміж Месяцам і Зарніцай адбыўся інцэст, бо яны былі звязаныя крэўнымі сувязямі. Рэч у тым, што існуюць песні, у якіх зоркі называюцца сёстрамі Месяца: *Ходзіць находитць // Месяц на небу. // Кліча, пакліча // Зоры з сабою. // – Ох вы, зорачкі, // Сястрыцы мае <...>* [Санько 2011, 302]. Праўда, «сястрыцы» тут можа быць і проста ветлівы, інтымны зварот, калі аб’ект называюць паняццем, што азначае сваяцтва. У іншай песні Месяц запрашае зоркі ісці разам з ім, а адну зорку вылучае асобна і прапануе ісці да госпада: *Ходзіць, находитць месяц на небу // Кліча ж, пакліча зару з сабою: // – Хадзем жа зара, где госпад жыве <...>* [Санько 2011, 302–303].

У сербскім фальклоры Месяц і Зарніца таксама брат і сястра: *Радује се звијезда Даница: / жени брата сјајнога мјесеца* [Иванов, Топоров 1974, 18].

Пра вяселле Месяца і дачкі Сонца маецца багата латышскіх песень і іх варыянтаў, напрыклад:

Mēness ņēma Saules meitu, / Pērkons jāja panāksnōs; / Pie vārtiem dajādams, / Nosper zelta ozoliņu. [BDS 34047-1] ‘Месяц узяў дачку Сонца, / Перкуонс ехаў конна з дружкамі; / Пад’ехаўшы да варот / Ударыў залатую яблыньку’; Mēness ņēma Saules meitu, / Pērkons jāja precībās, / Aizjādams, parjādams, / Nosper zelta ozoliņu. [LTdz 8194; гл. яшчэ LTdz 8193; FFSD 34047v1, 34047v3] ‘Месяц узяў дачку Сонца, / Перкуонс ехаў на сватанне, / Выязджаючы, праязджаючы, / Ударыў залаты дубок’.

Дуб – гэта дрэва балцкага бога грому. Гэтае моцнае і даўгавечнае дрэва звязана з культам Пяркунаса (Перуна). Аднак, як апавядаецца ў павер’ях і паданнях, у час навалыніцы дуб можа быць расшчэплены [LTR 757/93, 129; Laurinkienė 1996, 40–41, 96–101, 190]. Насамрэч гэта рэальным чынам адбывалася. Мяркуючы па фальклору, Пяркунас, якога ўяўлялі як бога, такім чынам паказваў сваю раз’юшанасць.

У песні са зборніка Л. Рэзы «Aušrinė» («Зарніца») таксама фігуруе «svodba» («вяселле»), што зладзіла гэтая нябесная істота:

Aušrinė svodbą kėlė, Perkūns pro vartus įjojo, Ažuolą žalią parmušė.	Аўшрыне вяселле ладзіла, Пяркунс праз вароты заехаў конна, Дуб зялёны збіў.
--	---

Ažuolo kraujus varvėdams, Apšlakstė mano drabužius, Apšlakstė vainikėlį.	Кроў дуба пацякла, Апырскала маё адзенне, Апырскала вяночак.
--	--

Saulės dukrytė verkiant Surinko tris metelius Pavytusius lapelius.	Дачушка Сонца плачучы Збірала тры гадкі Павяўшыя лісткі.
--	--

– Oi kur, mamyte mano, Drabužius išmazgosiu, Kur kraują išmazgosiu?	– Ай дзе, матулечка мая, Адзенне вымыю, Дзе кроў адмыю?
---	---

<...>

RD I 62

Калі ў раней цытаванай латышскай песні [BDS 34047-3] пасля таго, як грымотнік ляснуў у залатую яблыньку, плача само Сонца, збіраючы залатыя галінкі, то ў гэтым тэксце пасля таго, як Пяркунас збіў зялёны дуб і крывёй гэтага дрэва апырскаў адзенне і вяночак (сімвал цнатлівасці) дачцэ Сонца, плача апошняя, збіраючы павяўшыя лісты дуба. Залатая яблыня або залаты/зялёны дуб для Сонца і ягонай дачкі – асаблівыя дрэвы, якія, напэўна, лічыліся святымі і прыналежалі да міфічнай прасторы небасхіла. Апрача таго, на Сонца і яго дачку, відаць, такім чынам падзейнічала выяўленая грымотнікам злосць, яго пазіцыя ў якасці суддзі.

Пакаранне Месяца – яго рассячэнне

У цытаванай песні са зборніка Л. Рэзы «Mēnesio svodba» («Вяселле Месяца») Пяркунас распалавіньвае нявернага Месяца [RD I 27]. Увогуле ў балцкай міфалогіі Пяркунас з’яўляецца здзяйсняльнікам справядлівасці. Дбанне аб справядлівасці – адна з галоўных яго функцый. Гэты бог, паводле літоўскіх павер’яў і паданняў, нецярпімы да людзей, якія жывуць распусным жыццём, да злодзеяў, гулякаў, славалюбаў, да празмерна ганарыстых людзей і да тых, у кім сядзіць чорт (як істота) – адвечны праціўнік Пяркунаса [Laurinkienė 1996, 133–140]. Бог грому карае за нявернасць лаўму (ведзьму), якая жыве на нябёсах/у паднябесці і пакахала зямнога хлопца/чорта, пасекшы яе грудзі на кавалкі/ударыўшы ў ведзьміна балота [Jucevičius 1959, 75–76; Vuračas 1996, 39]. У легендзе пра Юраце і Касціціца Пяркунас збіў «марскую каралеву» Юраце і разбурыў ейны бурштынавы палац за тое, што яна зачаравалася маладым рыбаком Касціцісам [Jucevičius 1959, 80–81]. Аналізаваны тут міф пацвярджае, што грывотнік неаб’якавы да шлюбнай нявернасці, у гэтым выпадку – паміж боскімі нябеснымі свяціламі. Праўда, у некаторых латышскіх паданнях, як ужо згадвалася [гл. LPT XIII, 216, № 2], за нявернасць Месяца карае яго ўласная жонка Сонца:

Pēc citiem atstāstījumiem, nevis Saule sakarājusi neuzticamo Mēnesi, bet Pērkons. Pērkons, zināt dabūjis, ka Saules meita nolaupīta, dzinies bēgliem pakaļ, panācis tos un saspārdījis vainīgo tik briesmīgi, ka asinis tālu visapkārt aizsprāgušas. Bārene, saules meita, sava pavadēja sudraba drozталas lasīdama, gauži noraudoties. [LPT XIII, 216, № 3]

‘Паводле іншых выказванняў, не Сонца пасекла нявернага Месяца, а Перкуонс (*Pērkons*). Перкуонс, даведаўшыся, што дачка Сонца выкрадзеная, пагнаўся за ўцекачамі, дагнаў іх і збіў віноўнікаў так страшна, што кроў пырснула ва ўсе бакі. Сірата, сонцава дачка, моцна плакала, збіраючы срэбраныя аскепкі свайго спакушальніка’.

Такім чынам, суддзёй Месяца і выканаўцам пакарання можа быць не толькі Пяркунас/Перкуонс, але і яго першая жонка. Пра пакаранне апошняй свайго нявернага мужа гаворыцца ў наступным латышскім нарратыве:

Mēness sācis, pa naktim apkārt staigādams, pie meitām iet. Saule esot teikusi, lai viņš vairs tā nedarot; bet šis nelicis neko lāgā un tūliņ nākošu nakti atkal gājis. Saule saskaitusies un zobenu paņēmusi, nocirtusi Mēnesim pus galvas nost. Mēness, tāds nesmuks pataisīts, sūdzējies raudādams savam draugam vilkam. Tas atriebdamies, aiz drauga aizgājis, gribējies Sauli aprīt. <...> [LPT XIII, 217, № 5]

‘Месяц, па начах гуляючы, пачаў хадзіць да дзевак. Сонца было сказаўшы, каб ён так больш не рабіў; але ён не глядзеў ні на што і на наступную ноч ізноў пайшоў. Сонца раззлавалася і, узяўшы меч, адсекла Месяцу палову галавы. Месяц, такі непрыгожы зрабіўшыся, плачучы паскардзіўся свайму сябру воўку. Той, помсцячы за сябра, заступіўшыся, хацеў Сонца праглынуць. <...>’

У песні са зборніка Л. Рэзы «Avatē praruolusi» («Авечка зніклая») пра неназванага героя, які шукае зніклую авечку і звяртаецца да Месяца, апошні паказаны «падзеленым»:

Išėjau pas mėnesėlį,
Mėnesėlis atsiliepė:
– Aš kardų perdalytas,
Smūtnas mano veidelis.
[RD I 81]

Выйшаў да месяца,
Месяцок адказаў:
– Я мячом падзелены,
Смутны мой тварык.

Тут не гаворыцца, хто рассек Месяц. Аднак відаць, што ён адчувае сябе пакараным, бо мае яшчэ і «смутны тварык».

Такім чынам, пакаральнікі Месяца – Пяркунас/Перкуонс альбо Сонца. Расчлянненне Месяца як астральнага цела даследчыкамі гэтага міфа тлумачыцца зменамі яго фаз – змяншэннем нябеснага цела, інакш кажучы, пераходам ад поўні да ветаха [Dundulienė 1988, 72–73; Razauskas 2011, 21; Иванов 1982, 78; Цивьян 1988, 232; Санько 2011, 302]. Між тым блізкія ўзаемадачынненні паміж Месяцам і Зарніцай у міфічным сюжэце «нябеснага вяселля» (на падставе пераважна беларускага матэрыялу) тлумачацца астранамічнай з’явай, калі на небасхіле Месяц і Венера перыядычна набліжаюцца адзін да аднаго, рухаючыся па небе [Санько 2011, 302].

Матыў жаніцьбы і інтымных зносін Месяца з Зарніцай вядомы і паўднёвым славянам: у сербскім песенным фальклоры гаворыцца, што абранніца Месяца – гэта *Даница* (Венера) [Белова, Толстая 2004, 144]. Апрача таго, неабходна адзначыць, што ў сербскай міфалогіі яна можа быць сястрой Сонца або Месяца [Кулишић, Петровић, Пантелић 1970, 213].

З пакараннем грымотнікам нябесных свяцілаў, якія парушылі звыклія жыццёвыя нормы, у балцкім фальклоры асацыіруецца матыў «Рыгведы» – рассячэнне вазка Ушас, багіні Ранішняй зоркі, учыненае богам грому і маланкі Індрай, яго зброяй «ваджрай» (адна з магчымых праяў якой – маланка) [RV II, 15, 6]. Пра гэта ў «Рыгведзе» гаворыцца, калі пералічваюцца заслугі Індры, сярод якіх згадваецца і гэтае яго дзеянне:

*sódañcaṃ síndhum ariṇān mahitvā vājrenāna uśasaḥ sám pipeṣa
ajaváso javinībhir vivṛścán sómasya tā máda indras cakāra* || [RV II, 15, 6]
‘Ён пагнаў сваёй веліччу раку ўгару,
Вазок Ушас ваджрай разбіў ушчэнт,
Няжавых адсякаючы імклівымі.
У ап’яненні сомай Індра гэтыя рэчы ўчыніў!¹

Правёўшы такую аналогію, можна выказаць здагадку, што акцыя пакарання нябесных свяціл богам грому за іх парушэнні – гэта архаічны матыў, генетычна звязаны не толькі з старажытнабалцкай, але і старажытнаіндыйскай культурай.

Невядома, калі ўзнік міф пра «нябеснае вяселле», у якія часы фармавалася ідэалогія, што абгрунтоўвала яго. Аднак яго пашырэнне сведчыць, што гэты наратыў, замацаваны ў чалавечай свядомасці і звязаны з інтуітыўнай народнай астраноміяй, у пэўных рэгіёнах Еўразіі калісьці быў актуальны і вар’іраваў у залежнасці ад мясцовасці, адлюстроўваючы рэчаіснасць сацы-

¹ Пераклаў з санскрыту Сяргей Санько.

яльнай сферы свету людзей. Міф фігуральным чынам – праз ідэю, выяўленую ў вобразах нябесных цел, – абвяшчае, што нявернасць партнёраў, якія ўтвараюць сям’ю, можа існаваць, але – гэтая нявернасць недапушчальная і мае быць пакараная. На міф мог аказаць уплыў патрыярхальны лад грамадства, у якім рэгуляванне сацыяльных дачыненняў і норм пайшло яшчэ далей (па тым жа шляху). Праўда, як мяркуе Пране Дундулене, гэты наратыў, які закансерваваўся ў балцкім фальклору, магчыма захаваў і больш раннія за патрыярхат грамадскія звычаі, «калі сужэнцамі маглі быць браты з сёстрамі, часам і бацькі з дзецьмі» [Dundulienė 2008, 165].¹

Можна меркаваць, што міф пра нябеснае вяселле існаваў яшчэ ў культуры праіндаеўрапейцаў. Гэта канстатаваў Леапольд фон Шрэдэр, які вывучаў літоўскія і латышскія нябесныя вобразы ў кантэксце рэлігіі арыяў, Пётр Шміт, які разглядаў дачыненне балцкай міфалогіі з праіндаеўрапейскімі міфамі, Марыя Гімбутас, якая аналізавала паходжанне балцкіх багоў [LM II, 208; Šmitas 2004, 17–18; Gimbutienė 1985, 164–166]. У гэтым не сумняваўся Вячаслаў Іванаў з Тамазам Гамкрэлідзэ ў публікацыі, прысвечанай індаеўрапейскай протамове і культуры, Уладзімір Тапароў [Гамкрэлідзе, Иванов 1984, 685; Иванов, Топоров 1974, 15–21]. Рэлікты гэтага міфа, як згадвалася, існуюць не толькі ў балцкай традыцыі, але і ў старажытнаіндыскай «Рыгведзе», а таксама ў вуснай народнай творчасці ўсходніх, заходніх і паўднёвых славян. Балцкі міф пра нябеснае вяселле даволі добра захаваўся ў латышскім і літоўскім фальклору, і абагульненыя яго фрагменты могуць дапамагчы рэканструяваць сюжэт гэтага міфа ці хаця б аднавіць яго контуры.

Вывады

У вуснай народнай творчасці літоўцаў і латышоў існуюць вобразы Месяца як сужэнца або бацькі, а Сонца як яго партнёрка або маці. Яны засведчаныя не толькі ў творах на нябесную тэматыку, але і ў такіх тэкстах, дзе людзі параўноўваюцца з нябеснымі цэламі. Гэтыя вобразы глыбока і трывала ўкараніліся ў міфічным светапоглядзе балтаў.

Латышскія і літоўскія фальклорныя наратывы даюць магчымасць аднавіць сюжэт здрады Месяца, персаніфікаванага міфічнага героя, Сонцу, высветліць прычыны і акалічнасці той падзеі. Усё гэта звязана з астранамічнымі з’явамі, якія перыядычна адбываюцца на небасхіле. Як вядома, на ўсходзе і захадзе перад усходам і заходам Сонца на небе з’яўляецца зорка Зарніца/Вечарніца (Венера). Паводле латышскіх і літоўскіх паданняў і песень, Месяц, назіраючы за гэтай зоркай на небасхіле, улюбляецца ў яе.

У літоўскім і латышскім фальклору гаворыцца пра два вяселлі або жаніцьбы Месяца, якія ўжо адбыліся: у адным выпадку – з Сонцам, у іншым –

¹ Пране Дундулене піша: «Сонца лічыцца жонкай Месяца, часам сястрой, а ўсе зоркі – дочкамі. Такое разуменне хутчэй за ўсё складалася ў раннім матрыярхаце <...>» [Dundulienė 2008, 165]. Аднак трэба мець на ўвазе, што адарацыя неба і звязаная з неаміфалогія характэрная для патрыярхальнай культуры індаеўрапейцаў.

з яго дачкой Зарніцай. Другое вяселле, відаць, адбылося пасля таго як Месяц здрадзіў сваёй першай жонцы Сонцу і заглядзеўся на яе дачку.

Месяц за ўчыненую здраду атрымлівае пакаранне, як сведчаць латышскія і літоўскія паданні і песні на «нябесную» тэму. Яго суддзямі і выканаўцамі пакарання могуць быць Пяркунас/Перкуонс або Сонца. Яны распалавіньваюць ці рассякаюць нявернага сужэнца. Даследчыкамі міф пра рассячэнне Месяца як астральнага цела тлумачыцца зменамі яго фаз, змяншэннем нябеснага цела, інакш кажучы, пераходам ад поўні да ветаха. У сваю чаргу, блізкія дачыненні паміж Месяцам і Зарніцай у міфічным сюжэце «нябеснага вяселля» тлумачацца астранамічнай з'явай, калі на небасхіле перыядычна Месяц і Венера набліжаюцца адзін да аднаго, рухаючыся па небе.

Міф пра нябеснае вяселле існаваў яшчэ ў культуры праіндаеўрапейцаў. Вобразы Сонца і Месяца як сужэнцаў і перыпетыі распаду гэтай пары маглі адлюстроўваць уяўленні індаеўрапейцаў пра неба, змены і рух яго свяцілаў у прасторы. Рэшткі гэтага міфа існуюць не толькі ў балцкай традыцыі, але і ў старажытнаіндыскай «Рыгведзе», а таксама ў вуснай народнай творчасці ўсходніх, заходніх і паўднёвых славян.

Пераклаў з літоўскай Юрый Внуковіч

Спіс выкарыстаных крыніц

ATU – Uther, H.-J. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson / Hans-Jörg Uther. – Helsinki : Academia Scientiarum Fennica, 2004. – 3 volumes : FF Communications. – No. 284–286.

BDS – Krišjāņa Barona Dainu skapis : latvju dainas, tautasdziesmas, dziesmas. (Песенная шафа Крыш'яніса Барана: латышскія дайны, народныя песні, спевы) [Электронный ресурс]. – Рэжым доступу: <http://www.dainuskapis.lv>. – Дата доступу: 8.01.2019.

Biezais 1972 – Biezais, H. Die himmlische Götterfamilie der alten Letten / H. Biezais. – Uppsala : Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag, 1972. – 593 p.

BLTD – Balys, J. Tautosaka apie dangų / J. Balys. – Michigan : Sodus, J. J. Bachunas, 1954. – 24 p.

BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005. – T. IV : XVIII amžius. – 282 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. II: Lietuviškos pasakos įvairios, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Vaga, 1995. – 475 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. IV : Lietuviškos pasakos įvairios, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Vaga, 1998. – 559 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. VIII : Ožkabalių pasakos ir sakmės, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001. – 542 p.

Buračas 1996 – Buračas, B. Pasakojimai ir padavimai / B. Balys [sudarė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas]. – Vilnius : Mintis, 1996. – 300 p.

DSPSO – Pasakos. Sakmės. Oracijos / surinko Mečislovas Davainis Silvestraitis; paruošė Bronslava Kerbelytė ir Klimas Viščinis. – Vilnius : Vaga, 1973. – 461 p.

Dundulienė 1988 – Dundulienė, P. Lietuvių kosmologija / P. Dundulienė. – Vilnius : Mokslo, 1988. – 92 p.

- Dundulienė 2008 – Dundulienė, P. Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės / P. Dundulienė. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008. – 208 p.
- FFSD – Viķe-Freiberga, V. Saules dainas / V. Viķe-Freiberga, I. Freibergs. – Montreal : Helios, 1988. – 267 p.
- FWS – Funk&Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. – Vol. I–II. – New York : Funk&Wagnalls Company, 1949–1950.
- Gimbutienė 1985 – Gimbutienė, M. Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija / M. Gimbutienė. – Vilnius : Mokslo, 1985. – 190 p.
- Greimas 1990. Greimas, A. J. Tautos atminties beiškant: Apie dievus ir žmones / A. J. Greimas. – Vilnius ; Chicago : Mokslo, 1990. – 525 p.
- Jucevičius 1959 – Jucevičius, L. A. Raštai / L. A. Jucevičius [Vertė D. Urbas, įvadas M. Lukšienės, komentarai M. Lukšienės ir Z. Slaviūno]. – Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959. – 680 p.
- JSD – Lietuviškos svodbinės dainos. – Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. – T. I–II : Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos; naujas leidimas. – 872 p.; 752 p.
- Jung 1990 – Jung, C. G. Symbols of Transformation / G. C. Jung. – Translated by R. C. F. Hull. – Tenth printing. – Princeton University Press, 1990.
- Laurinkienė 1996 – Laurinkienė, N. Senovės lietuvių dievas Perkūnas : kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose / N. Laurinkienė. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996. – Tautosakos darbai. – T. IV (XI). – 238 p.
- LKŽe – Lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002. – T. I–XX [Электронны рэсурц]. – Рэжым доступу: www.lkz.lt. – Дата доступу: 8.01.2019.
- LM – Lietuvių mitologija. – Vilnius: Mintis, 1995. – T. I / parengė Norbertas Vėlius; – 1997. – T. II / sudarė Norbertas Vėlius; – 2004. – T. III / sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (Рукапісы Літоўскага навуковага таварыства ў Рукапісным фондзе літоўскага фальклору Інстытута літоўскай літаратуры і фальклору).
- LPT – Latviešu pasakas un teikas. Pēc Anša Lercha-Pušķaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt). – Rīgā : Valtera un Rapas akc. sab. apģāds, 1936. – XIII.– 464 p.
- LTdz – Latviešu tautasdziesmas. Sēj. III: izlasi kārtotojuši : A. Ancelāne [et al.]. – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957. – 808 p.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas (Рукапісны фонд літоўскага фальклору Інстытута літоўскай літаратуры і фальклору).
- LTT – Latviešu tautas teikas: izcelšanās teikas : izlase, sastādītāja un ievada autore A. Ancelāne. – Rīga : Zinātne, 1991. – 494 p.
- LTt – Lietuvių tautosaka. – Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962. – T. I : Dainos / medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. – 835 p.
- ME – Mitologijos enciklopedija [iš latvių kalbos vertė Irena Teresė Ermanytė, Lilija Kudirkienė, Regina Kvašytė ir kt.]. – Vilnius : Vaga, 1999. – T. II. – 573 p.
- Razauskas 2011 – Razauskas, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: AUŠRINĖ (ir VAKARINĖ) / D. Razauskas // Liaudies kultūra. – 2011. – Nr 6 (141). – P. 17–25.
- Razauskas 2011a – Razauskas, D. Dievo vaikaitis: žmogaus vieta lietuvių kosmologijoje / D. Razauskas // Tautosakos darbai. – 2011. – T. 42. – P. 131–158.
- RD – Rėza, L. Lietuvių liaudies dainos / L. Rėza. – Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958. – T. I [paruošė Juozas Jurginis ir Bronius Kmitas]. – 411 p.
- RV – Die Hymnen des Rigveda, hrsg. von Theodor Aufrecht. – Bonn : Marcus, 1877. – I : Maṇḍala 1–6. – 688 S.
- Simek 1984 – Simek, R. Lexikon der germanischen Mythologie / R. Simek. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1984. – 573 s.
- SIS – Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. – Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958–1959. – T. I–III.

- Šmitas 2004 – Šmitas, P. Latvių mitologija / P. Šmitas [iš latvių k. vertė Dainius Razauskas]. – Vilnius : Aidai, 2004. – 238 p.
- ŠmLTT – Latviešu tautas ticējumi, sēj. I–IV, sakrājis un sakārtojis prof. P. Šmits. – Rīgā : Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kulturas fonda pabalstu, 1940–1941.
- TLIK – Lietuvių išminties knyga / sudarytojas ir komentarų autorius Jonas Trinkūnas. – Vilnius : Forest Park Group, 2015. – 184 p.
- Vaitkevičienė, Vaitkevičius 1996 – Vaitkevičienė, D. Naujojo Daugėlišio padavimai / D. Vaitkevičienė, V. Vaitkevičius // Tautosakos darbai. – V(XII). – P. 169–210.
- Vėlius 1994 – Vėlius, Norbertas. Velnias ir Aušrinė / N. Vėlius // Lietuvos mokslas. – 1994kn. – 1(2). – P. 116–129.
- Viķe-Freiberga 2016 – Viķe-Freiberga V. Trejādas saules. Mitoloģiskā Saule / V. Viķe-Freiberga. – Rīga : Pētergailis, 2016. – 485 p.
- Авілін 2015 – Авілін, Ц. Паміж небам і зямлэй : этнаастраномія / Ц. Авілін. – Мінск : Тэхналогія, 2015. – 260 с.
- Белова, Толстая 2004 – Белова, О. В. Луна / О. В. Белова, С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингв. словарь. – М. : Междунар. отношения, 2004. – Т. III. – С. 143–150.
- Гамкрелидзе, Иванов 1984 – Гамкрелидзе, Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. ун-та, 1984. – Т. 1–2. – 1409 с.
- Иванов 1982 – Иванов, Вяч. Вс. Лунарные мифы / Вяч. Вс. Иванов // Мифы народов мира. – М. : Сов. энцикл., 1982. – Т. 2. – С. 78–80.
- Иванов, Топоров 1974 – Иванов, Вяч. Вч. Исследования в области славянских древностей / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1974. – 341 с.
- Кулишић, Петровић, Пантелић 1970 – Кулишић, Ш. Српски митолошки речник / Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић. – Београд : Нолит, 1970. – 317 с.
- Санько 2011 – Санько, С. Месяц / С. Санько // Мифалогія беларусаў: энцыкл. слоўн., склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 301–303.
- Цивьян 1988 – Цивьян, Т. В. Наказание Месяца в сюжете небесной свадьбы / Т. В. Цивьян // Балто-славянские исследования 1986. – М. : Наука, 1988. – С. 228–238.

НИЙОЛЕ ЛАУРИНКЕНЕ

МИФ О НЕБЕСНОЙ СВАДЬБЕ В БАЛТИЙСКОЙ ТРАДИЦИИ

Образы Месяца как мужа или отца и Солнца как его жены или матери глубоко укоренились в мифологической картине мира балтов. Эта статья на основе латышских и литовских фольклорных нарративов раскрывает историю неверности Месяца. Утром и вечером, когда Солнце встает и садится, на небе появляется Вечерняя Звезда/Венера, Луна видит эту звезду на небесах и влюбляется. Нарративы повествуют о двух браках Месяца: первый – с Солнцем, а второй – с Вечерней Звездой (Венерой). Второй брак заключается после того, как Месяц отдает свою первую жену, влюбившись в ее дочь. Согласно фольклорным сюжетам, Месяц наказывают за неверность. Судьей и палачом могут быть либо Перкунас/Перконс, либо Солнце, которые либо рассекают пополам, либо рубят неверного мужа. Те, кто изучает этот миф, связывают рассечение Луны с ее фазами – переходом от полнолуния к убывающей Луне. Тесная связь Месяца и Вечерней Звезды в сюжете «небесной свадьбы» также может быть связана с астрономическим феноменом – периодическими моментами, когда Луна и Венера сближаются. Миф о небесной свадьбе мог существовать в культуре индоевропейской протонации. Остатки этого мифа существуют не только в традиции балтов, но и в древнеиндийской Ригведе, а также в устной культуре западных и южных славян.

Ключевые слова: миф о небесной свадьбе, Солнце, Месяц, Зарница (Венера), балтийская мифология, этноастрономия.

MYTH OF THE CELESTIAL WEDDING IN THE BALTIC TRADITION

The imagery of the Moon as a husband or father and of the Sun as his wife or a mother are deeply entrenched in the mythic worldview of the Balts. This article, on the basis of Latvian and Lithuanian folkloric narrative, plays out the story of the Moon's unfaithfulness. In the morning and the evening, when the Sun rises and sets, the Evening Star/Venus appears in the sky, and the Moon sees this star in the heavens and falls in love. Lithuanian and Latvian folklore talks about the two

marriages of the Moon: one to the Sun and the other to the Evening Star (Venus). The second marriage takes place when the Moon betrays his first wife by falling for her daughter. For his unfaithfulness, the Moon is punished. His judge and punisher can either be Perkūnas/Pėrkons or the Sun, who either cut in half or chop up the unfaithful husband. Those who study this myth associate the chopping up of the Moon with its phases – the transition from the full moon to the waning moon. The close relationship of the Moon and Evening Star in the plot of the 'celestial wedding' can also be linked to an astronomical phenomenon – the periodical moments when the Moon and Venus come closer to one another. The myth of the celestial wedding could have existed in the Indo-European proto-nation's culture. Remnants of this myth exist not only in the tradition of the Balts, but also in the Ancient Indian Rig-Veda, as well as in the oral culture of the Western and Southern Slavs.

Keywords: myth of the celestial wedding, Sun, Moon, Evening Star (Venus), Baltic mythology, ethnoastronomy.

References

ATU – Uther, H.-J. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson / Hans-Jörg Uther. – Helsinki : Academia Scientiarum Fennica, 2004. – 3 volumes: FF Communications. – No. 284–286.

BDS – Krišjāņa Barona Dainu skapis: latvju dainas, tautasdziesmas, dziesmas [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dainuskapis.lv>.

Biezais 1972 – Biezais, H. Die himmlische Götterfamilie der alten Letten / H. Biezais. – Uppsala : Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag, 1972. – 593 p.

BITD – Balys, J. Tautosaka apie dangų / J. Balys. – Michigan: Sodus, J. J. Bachunas, 1954. – 24 p.

BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005. – T. IV : XVIII amžius. – 282 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. II : Lietuviškos pasakos įvairios, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Vaga, 1995. – 475 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. IV : Lietuviškos pasakos įvairios, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Vaga, 1998. – 559 p.

BsTB – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. – T. VIII : Ožkabalių pasakos ir sakmės, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001. – 542 p.

Buračas 1996 – Buračas, B. Pasakojimai ir padavimai / B. Balys [sudarė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas]. – Vilnius : Mintis, 1996. – 300 p.

DSPSO – Pasakos. Sakmės. Oracijos / surinko Mečislovas Davainis Silvestraitis; paruošė Bronslava Kerbelytė ir Klimas Viščinis. – Vilnius : Vaga, 1973. – 461 p.

Dundulienė 1988 – Dundulienė, P. Lietuvių kosmologija / P. Dundulienė. – Vilnius : Mokslo, 1988. – 92 p.

Dundulienė 2008 – Dundulienė, P. Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės / P. Dundulienė. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008. – 208 p.

FFSD – Viķe-Freiberga, V. Saules dainas / V. Viķe-Freiberga, I. Freibergs. – Montreal : Helios, 1988. – 267 p.

- FWSD – Funk&Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. – Vol. I–II. – New York: Funk&Wagnalls Company, 1949–1950.
- Gimbutienė 1985 – Gimbutienė, M. Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija / M. Gimbutienė. – Vilnius : Mokslas, 1985. – 190 p.
- Greimas 1990. Greimas, A. J. Tautos atminties beiėškant: Apie dievus ir žmones / A. J. Greimas. – Vilnius; Chicago: Mokslas, 1990. – 525 p.
- Jucevičius 1959 – Jucevičius, L. A. Raštai / L. A. Jucevičius. [Vertė D. Urbas, įvadas M. Lukšienės, komentarai M. Lukšienės ir Z. Slaviūno]. – Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959. – 680 p.
- JSD – Lietuviškos svodbinės dainos. – Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. – T. I–II : Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos; naujas leidimas. – 872 p.; 752 p.
- Jung 1990 – Jung, C. G. Symbols of Transformation / G. C. Jung. – Translated by R. C. F. Hull. – Tenth printing. – Princeton University Press, 1990.
- Laurinkienė 1996 – Laurinkienė, N. Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose / N. Laurinkienė. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996. – Tautosakos darbai. – T. IV (XI). – 238 p.
- LKŽe – Lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002. – T. I–XX. [Electronic resource]. – Mode of access: www.lkz.lt.
- LM – Lietuvių mitologija. – Vilnius: Mintis, 1995. – T. I / parengė Norbertas Vėlius; 1997. – T. II / sudarė Norbertas Vėlius; 2004. – T. III / sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LPT – Latviešu pasakas un teikas. Pēc Anša Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt). – Rīgā : Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1936. – XIII. – 464 p.
- LTdz – Latviešu tautasdziesmas. Sēj. III: izlasi kārtojuši: A. Ancelāne [et al.]. – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957. – 808 p.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTT – Latviešu tautas teikas: izcelšanās teikas: izlase, sastādītāja un ievada autore A. Ancelāne. – Rīga : Zinātne, 1991. – 494 p.
- LtT – Lietuvių tautosaka. – Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962. – T. I : Dainos / medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. – 835 p.
- ME – Mitologijos enciklopedija [iš latvių kalbos vertė Irena Teresė Ermanytė, Lilija Kudirkienė, Regina Kvašytė ir kt.]. – Vilnius : Vaga, 1999. – T. II. – 573 p.
- Razauskas 2011 – Razauskas, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: AUŠRINĖ (ir VAKARINĖ) / D. Razauskas // Liaudies kultūra. – 2011. – Nr 6 (141). – P. 17–25.
- Razauskas 2011a – Razauskas, D. Dievo vaikaitis: žmogaus vieta lietuvių kosmologijoje / D. Razauskas // Tautosakos darbai. – 2011. – T. 42. – P. 131–158.
- RD – Rēza, L. Lietuvių liaudies dainos / L. Rēza. – Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958. – T. I [paruošė Juozas Jurginis ir Bronius Kmitas]. – 411 p.
- RV – Die Hymnen des Rigveda, hrsg. von Theodor Aufrecht. – Bonn : Marcus, 1877. – I: Maņđala 1–6. – 688 p.
- Simek 1984 – Simek, R. Lexikon der germanischen Mythologie / R. Simek. – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1984. – 573 p.
- SIS – Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. – Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958–1959. – T. I–III.
- Šmitas 2004 – Šmitas, P. Latvių mitologija / P. Šmitas [iš latvių k. vertė Dainius Razauskas]. – Vilnius: Aidai, 2004. – 238 p.
- ŠmLTT – Latviešu tautas ticējumi, sēj. I–IV, sakrājis un sakārtojais prof. P. Šmits. – Rīgā : Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kulturas fonda pabalstu, 1940–1941.
- TLIK – Lietuvių išminties knyga / sudarytojas ir komentarų autorius Jonas Trinkūnas. – Vilnius : Forest Park Group, 2015. – 184 p.
- Vaitkevičienė, Vaitkevičius 1996 – Vaitkevičienė, D. Naujojo Daugėlišio padavimai / D. Vaitkevičienė, V. Vaitkevičius // Tautosakos darbai. – V(XII). – P. 169–210.

Vėlius 1994 – Vėlius, Norbertas. Velnias ir Aušrinė / N. Vėlius // Lietuvos mokslas. – 1994. – Vol. 1 (2). – P. 116–129.

Viķe-Freiberga 2016 – Viķe-Freiberga V. Trejādas saules. Mitoloģiskā Saule / V. Viķe-Freiberga. – Rīga: Pētergailis, 2016. – 485 p.

Avilin 2015 – Avilin, C. Pamiž niebam i ziamlioj: etnaastronomija [Between heaven i land: ethno-astronomy] / C. Avilin. – Minsk : Technalohija, 2015. – 260 s. [in Belarusian]

Belova, Tolstaya 2004 – Belova O. V. Luna [Moon] / O. V. Belova, S. M. Tolstaya // Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar' [Slavic antiquities: ethnolinguistic dictionary]. – M. : Mezhdunarodnyye otnosheniya, 2004. – T. III. – P. 143–150. [in Russian]

Gamkrelidze, Ivanov 1984 – Gamkrelidze, T. V. Indoyevropeyskiy yazyk i indoyevropeytsy [Indo-European language and Indo-Europeans] / T. V. Gamkrelidze, Vyach. Vs. Ivanov. – Tbilisi : Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta, 1984. – T. 1–2. – 1409 p. [in Russian]

Ivanov 1982 – Ivanov, Vyach. Vs. Lunarnyye mify [Lunar myths] / Vyach. Vs. Ivanov // Mify narodov mira [Myths of the peoples of the world]. – M. : Sovetskaya entsiklopediya, 1982. – T. 2. – P. 78–80. [in Russian]

Ivanov, Toporov 1974 – Ivanov, Vyach. Vch. Issledovaniya v oblasti slavyanskikh drevnostey [Research in the field of Slavic antiquities] / Vyach. Vs. Ivanov, V. N. Toporov. – M. : Nauka, 1974. – 341 p. [in Russian]

Kuliših, Petrovih, Pantelih 1970 – Kuliših, Š. Srpski mitološki rečnik [Serbian Mythological Dictionary] / Š. Kuliših, P. Ž. Petrovih, N. Pantelih. – Beograd : Nolit, 1970. – 317 p. [in Serbian]

Sańko 2011 – Sańko, S. Miesiac [Moon] / S. Sańko // Mifalohija bielarusaŭ: encyklopedyčny sloŭnik [Belarusian Mythology: Encyclopedic Dictionary] / comp. Klimkovič, V. Aŭtuška; ed. T. Valodzina, S. Sańko. – Minsk : Bielaruś, 2011. – P. 301–303. [in Belarusian]

Tsiv'yan 1988 – Tsiv'yan, T. V. Nakazaniye Mesyatsa v syuzhete Nebesnoy svad'by [Punishment of the Month in the plot of Heavenly Wedding] / T. V. Tsiv'yan // Balto-slavyanskiye issledovaniya 1986 [Balto-Slavic studies 1986]. – M. : Nauka, 1988. – P. 228–238. [in Russian]

Для спасылак: Лаўрынке Н. Миф пра нябеснае вяселле ў балцкай традыцыі // Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні: зб. навук. пр. – Мінск: Беларус. навука, 2020. – Вып. 7. – С. 14–34.

Паступіў у рэдакцыю 9.01.2019; nlaurinkiene@yahoo.com